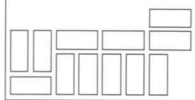

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

Nieuwe hofjes en oude hofjes

*Foto op de omslag:
De Wulpstraat direkt na de bouw in 1938
(foto: Het Utrechts Archief)*

"STEEN-GOED" is een uitgave van de

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS
Dorstige Hartsteeg 21
3512 NV Utrecht

tel. 030 - 2311761
fax 030 - 2332901
postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert
monumentale woonhuizen in Utrecht

Voor minimaal f 10,- per jaar of f 250,- ineens is men begunstiger
van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, "STEEN-GOED",
de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Ten geleide

U bent gewend dat een nummer van Steen-Goed gaat over een lange tijd geleden gebouwd huis en zijn eigenaren en bewoners. Voor de verandering nu eens een Steen-Goed in de vorm van de heruitgave van een oud boekje.

We hebben redenen om u als begunstiger van het Utrechts Monumentenfonds dit presentje aan te bieden.

Ten eerste bestaat de UMF-werkgroep Historisch Onderzoek 10 jaar en daarmee Steen-Goed.

Het eerste nummer van Steen-Goed - over Oudegracht 302 - werd in het voorjaar van 1988 door deze werkgroep gemaakt en uitgegeven.

Ten tweede heeft het Utrechts Monumentenfonds, dit jaar 1998, het beheer verkregen van de gemeente Utrecht over 22 woningen, het complex van hofjes van de fundatie van Maria van Pallaes in de Wulpstraat en over 3 woningen op de hoek van de Keukenstraat en het Servaasbolwerk, die ook tot die zelfde fundatie behoren.

Vooraf dit tweede punt is een gebeurtenis waar het Fonds zich zeer over verheugt.

Het gaat om een uitbreiding op een gebied waarmee het Fonds zich speciaal verbonden voelt.

De huizen van het Fonds verdeelt men wel eens in gewoon bezit en in kernbezit. Heel sterk leeft bij het Fonds het idee dat juist de hofjes de *kern van het kernbezit* vormen.

Over hofjes gaat het bijgaande boekje.

Veel is er - en wordt er nog steeds - geschreven over de hofjes in onze stad.

In tegenstelling tot de publikaties die de laatste decennia het licht zagen is dit boekje nog geschreven in de tijd - 1913 - toen de hofjes nog dienden tot huisvesting van arme mensen, zoals de stichters dat oorspronkelijk - enkele honderden jaren geleden - bedoeld hadden. Arme mensen waren ook in 1913 nog afhankelijk van financiële steun van kerkelijke en particuliere instanties.

Dit boekje verplaatst ons naar dat jaar vóór de eerste wereldoorlog en geeft een kijkje in de leefwereld van onze ouders en grootouders; een tijd die de meesten onder de lezers niet of niet bewust zullen hebben meegemaakt

Dit oude boekje is ook een monument.

Een monument moet je niet veranderen; wel restaureren, in een betere staat brengen. Daarom deze nette herdruk.

De inhoud is gedateerd; de informatie die het ons levert is vandaag niet meer up to date. Ook om die reden is consequent vastgehouden aan tekst, stijl en spelling van C. W. Wagenaar; zelfs als wij een vermoeden hadden van een taal- of drukfoutje.

Carel Willem Wagenaar (1860-1942) was, hoewel geen historicus van professionele oorsprong, een actief en bevlogen mens daar waar het ging om behoud van en kennis van de historie van Utrecht.

Ongetwijfeld zou hij begunstiger van het Monumentenfonds zijn geweest.

VRIJE WONINGEN TE UTRECHT

DOOR

C.W. WAGENAAR

HERUITGAVE 1998
STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

DE INGANG VAN DEN BRUNTENHOF.

VRIJE WONINGEN TE UTRECHT

DOOR

C. W. WAGENAAR.

HERUITGAVE 1998
STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Bij deze herdruk, juni 1998:

De tekst van C.W. WAGENAAR en de oude spelling is bijna volledig gehandhaafd (slechts twee duidelijke drukfouten zijn gecorrigeerd).

De bladindeling van enkele bladzijden heeft een kleine wijziging ondergaan vanwege de toepassing van een ander, zoveel mogelijk gelijkend, lettertype: Century Schoolbook (10 pts).

Waar mogelijk is gebruik gemaakt van de originele afbeeldingen.

De eerste en enige druk van dit boekje is in 1913 uitgegeven door uitgeverij G.J.A. Ruys te Utrecht. Deze heruitgave is verzorgd door STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS.

(onderzoek naar de rechthebbende op het auteursrecht heeft niet tot resultaat geleid; de eventuele rechthebbende melde zich).

De mindere bekendheid bij armverzorgers en armverzorgende lichamen, met de instellingen der vrije woningen, met hare soms zeer belangrijke geschiedenis, met hare eigenaardige testamentaire bepalingen en met de voorwaarden waaronder eene woning moet worden aangevraagd of kan worden verkregen, deed mij besluiten eenige verzamelde gegevens omtrent de Vrije woningen te Utrecht, in druk te doen verschijnen.

Het overzicht maakt er allerminst aanspraak op volledig te zijn.

Voor een meer uitgebreid onderzoek naar de merkwaardige geschiedenis der oudste Utrechtsche fundatiën en geestelijke gestichten, verwijzen wij naar de uitmuntende geschriften van den Rijks- en Gemeente-archivaris, Mr. S. Muller Fzn., aan wiens rijke historiebronnen de stof voor dit overzicht grotendeels is ontleend.

Wanneer echter het weinige dat hier in kort bestek is bijeengebracht, moge leiden tot meerdere bekendheid en daardoor tot betere waardeering van het instituut der vrije woningen in Utrecht, zal de arbeid aan de samenstelling van dit boekje besteed, niet nutteloos zijn geweest

November, 1912.

C. W. WAGENAAR.

The first part of the report is devoted to a general survey of the situation in the country. It is followed by a detailed account of the work done during the year. The report concludes with a summary of the results and a list of the names of the members of the committee.

The second part of the report is devoted to a detailed account of the work done during the year. It is followed by a summary of the results and a list of the names of the members of the committee.

The third part of the report is devoted to a detailed account of the work done during the year. It is followed by a summary of the results and a list of the names of the members of the committee.

The fourth part of the report is devoted to a detailed account of the work done during the year. It is followed by a summary of the results and a list of the names of the members of the committee.

Onder „vrije woningen" verstaan wij de nette kleine huisjes, waarin een bij zwaren arbeid oud geworden echtpaar of eene in kommervolle omstandigheden achtergelaten weduwe, een vriendelijk tehuis hebben gevonden. En wij zien met eerbied op tot het jaarcijfer, dat boven de deur de stichting en tot de gedenktafel die den stichter der woninkjes vermeldt.

Vrije woningen, het ideaal van den arme die oud en behoeftig is geworden, telt men thans nog meer dan vijfhonderd in onze stad.

En toch, hoe groot haar aantal ook is, nog oneindig veel grooter is het getal der armen die het ideaal van hunnen ouderdom, een vrije woning om Gods wil te bewonen, nimmer verwezenlijkt zien.

Het behoeft ons niet te verwonderen dat het getal vrije woningen in Utrecht nog betrekkelijk groot is, en dat er onder zijn, wier stichting van zeer ouden datum is.

Hoe kon het anders in eene stad, waar de eerste Christenkerk in deze landen stond, en die sedert den zetel van het Christendom is gebleven, dat er naast de vele godshuizen, ook tal van gasthuizen verrezen uit wier bestaan de proveniershuizen en de vrije woningen zijn voortgekomen.

Wanneer wij nu van „gasthuizen" spreken, dan denke men zich die niet in den vorm waarin wij ze tegenwoordig kennen, als inrichtingen uitsluitend ter verpleging van zieken. Neen; de bestemming der oude gasthuizen was geen andere, dan herberg te verleenen aan doortrekkende reizigers, aan arme pelgrims en bedelaars, die te laat voor de gesloten stadspoorten aankwamen om nog binnen gelaten te kunnen worden.

Vandaar, dat men die gasthuizen ook dikwijls buiten de poorten der stad aantrof.

In Utrecht waren het *Heilige Kruisgasthuis* aan de Biltstraat, het *St. Anthoniegasthuis* buiten de Weerd, het *Jobsgasthuis* buiten Catharijne en het *St. Joostengasthuis* in de Ganssteeg, er de voorbeelden van. Ze waren gelegen in de voorsteden, aan de vier voornaamste toegangswegen tot de stad.

Het gasthuis, altijd eene geestelijke stichting door een broederschap bestuurd, was de belichaming van de middeleeuwsche liefdadigheid.

De Broederschapsbrief van het *H. Kruisgasthuis* te Utrecht, geeft ons een eigenaardige kijk op de bestemming der inrichting, waarvan wij lezen, dat zij werd opgericht: „om den armen „ellendigen daerinne te herberghen, nachtrust daerin te hebben „ben, ende zonderlinghe (dit zijn eenzame) pillegrims of ander „arme lude, die te laet ofte te spade comen binnen der stat her- „berghe te hebben ofte te vercrighen, of die uter stat comen en- „de op reijze ziin." 1)

Behoeftige of hulpbehoevende doortrekkende reizigers dus. Maar ook voor „alle gaende ende comende lantloopers" stelde de gasthuisoverste een bed met vuur en licht beschikbaar.

De inrichting was natuurlijk zeer primitief. Men sliep er bij elkander, in de zoogenaamde „beijert" of gemeene haard, soms in bedsteden of anders op 'n soort houten britsen. En voor de ongere gasten, die er natuurlijk ook binnenslopen, ging des nachts een broeder de slaapzalen rond, die met een stok gewa- pend, de orde onder zijn loge's bewaarde.

De zedelijkheid gebood dat men in de gasthuizen scheiding maakte tusschen mannen- en vrouwenverblijven, en zoo ontstonden er speciale gasthuizen voor mannen en voor vrouwen, gelijk men ze hier in Utrecht ook aantrof.

Er was nog een ander soort gasthuis, dat alleen bestemd was ter opname van pelgrims, die een reize naar het Heilige Land ondernamen of daarvan terugkeerden. Het oude Utrecht telde twee zulke gestichten.

1) Zie: Muller, Geschiedenis der Fundatiën te Utrecht, bl. 23 e.v.

Daarenboven waren het *St. Jobsgasthuis* aan den Vleutenscheweg en het *Melatenhuis* aan de Biltsche steenstraat, dat tot 1656 in wezen bleef, en waar nog de bekende Lazarushuisjes hun naam naar dragen, uitsluitend aangewezen om ellendige pelgrims op te nemen, dat waren dezulke, die van de oosterse ziekte der melaatschheid aangetast, uit het Heilige Land terugkeerden.

Het meest aan het gasthuis verwant, doch van meer algemeene strekking, was de z.g. „*warme stove*”.

De eerste en eenige stove te Utrecht, werd in 1366 opgericht als een bijgebouwtje van het *St. Agathaklooster* aan de Nieuwegracht.

Peter Utenleene, een godvruchtig burger, schonk twee en twintig ponden rente 's jaars „tot sunte Aechten Capelle behoeff,” om aldaar te maken „ene warme stove, die des wynters „beyde dach ende nacht altoos binnen warm sel wesen, arme „lude, so wie des begeert, ende die des van armoeden te doen „heeft, des daghes in te wesen ende haer gemac in te hebben, „ende des nachts in te slapen,” zooals ons uit een giftbrief van des Vrijdags na beloken Paschen, anno 1366, blijkt ²⁾.

Het was een voor ieder toegankelijk gebouwtje, dat stond in de poort nabij de Zuilenstraat, dat dag en nacht voor iederen arme open stond en waarin gedurende den ganschen winter een helder brandend turfvuur werd onderhouden, waaraan arme lieden hun verkleumde leden konden verkwikken.

Van geregeld verblijf mocht geen sprake wezen. Men verwarmde er zich en moest dan heengaan. De geheele inrichting bleek derhalve op tijdelijke hulp gedurende strenge winters berekend, zoo iets als „gratis brood en koffie” in kouden winter-tijd bij ons wel tot stand bracht.

Meer tot het systeem van vrije woningen overhellend, waren

²⁾ Zie: Muller, "Stichtingsbrieven van Utr. Gasthuizen", in Archief v.h. Aartsbisdom Utrecht, 30ste deel, 1905, bl. 54 e.v.

de z.g. *Proveniershuizen*. Ze waren uitsluitend op huisvesting van arme of van minder goeode medeburgers aangelegd. Het oude *Sint Laurensghasthuis* was er te Utrecht het type van.

Slechts eenige jaren ouder dan de „warme stove“, in 1359 door den bakker Gijsbrecht Weddeloep gefundeerd, was het volgens wil van den stichter bestemd om: „ewilic duerende 17 „armen minsen te herberghen, dies noottorfich sin“, en „dat „men se geven sal haer noottorf van vuer, van bedden, van „slaepplaeken ende deken; ende sullen hem eene meecht hueren „om een bescheiden gelt op haer selfs cost“³⁾.

Uit een nieuwen fundatiebrief van 1392 blijkt, dat de 17 minsen, 17 arme oude vrouwen waren, die eerst ieder afzonderlijk gewoond hadden, doch later bij elkander in het gasthuis werden ondergebracht. Het huis was dus een gemeenschappelijke vrije woning; maar de vorm deugde niet.

Het was te verwachten dat oude menschen, gewoon aan het zelfstandig wonen in eigen huis, zich op hun ouden dag moeilijk zouden aanpassen aan het, in gestichtsleven samenwonen met anderen; en daar nu de bewoonsters zelf in eigen onderhoud moesten voorzien, en dikwijls de meerdere welstand van de een, de afgunst van de ander opwekte, ligt het voor de hand, dat het onder de proveniersters van St. Laurensghasthuis niet altijd pais en vree zal zijn geweest⁴⁾.

Eerst later, toen de gasthuizen eigen fondsen en eigen bezittingen kregen, waaruit het onderhoud der verpleegden op voet van gelijkheid kon worden bekostigd, zag men de proveniers- en gasthuizen tot meerderen bloei geraken. Het oude *Bartholomaei-gasthuis*, dat ongeveer uit denzelfden tijd dagteekent, en dat zich als proveniershuis door alle tijden heen, tot heden heeft weten te handhaven, levert daarvan het bewijs.

³⁾ Zie: Muller, *Gesch. der Fundatiën*, bl. 7 e.v.

⁴⁾ Vergelijk: Muller, „*Middeleeuwsche liefdadigheid*“, in de *Gids*, 65e jaarg. 1901, bl. 421 e.v.

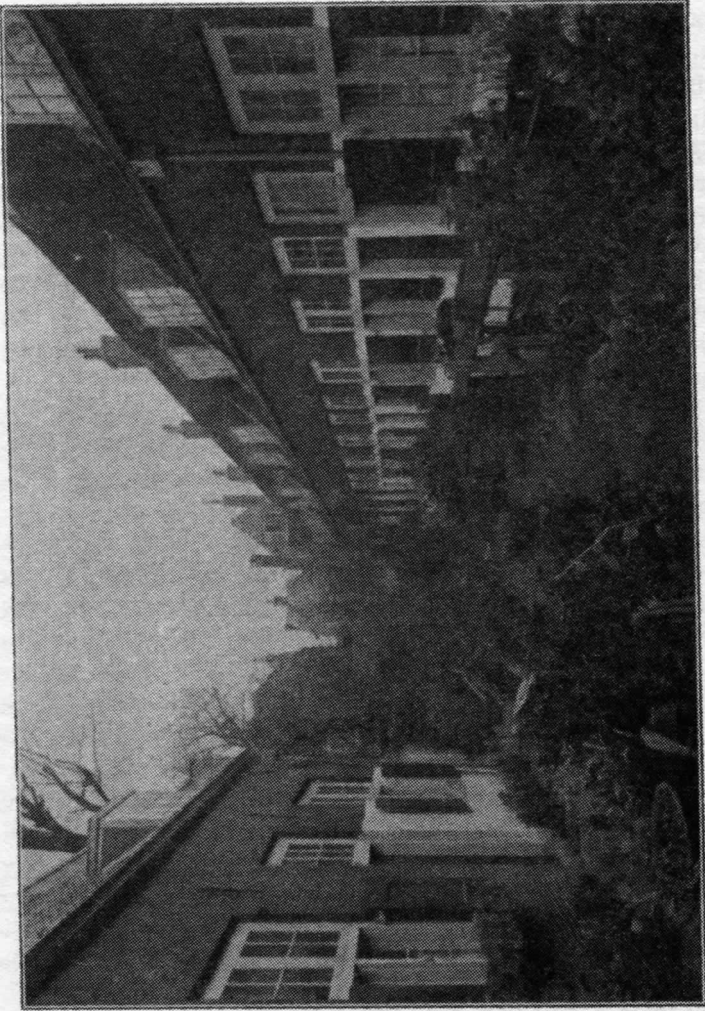
En zoo komen wij thans tot de vrije woningen of Godscameren, die zeker niet minder oud dan de gast- en proveniershuizen, meer en beter aan het doel van kostelooze huisvesting der armen hebben beantwoord, en zich daarom ook door alle troebele tijden heen, konden staande houden.

Ze werden zoowel door kerken en kloosters, als door gasthuisbroeders en particuliere personen gesticht; en juist om het aantrekkelijke van den vorm, waarin hier voortdurende hulp aan arme menschen kon worden verleend, werden de stichtingen door fundateurs en door latere begunstigers, meestal rijk bedacht. Wij willen, alvorens tot eene beschouwing der nog bestaande vrije woningen over te gaan, een kort overzicht geven van de wordingsgeschiedenis van een der oudste fundatiën onzer stad, van de stichting der *Sionskameren* aan de Nieuwegracht, een hofje, dat aan de eerste helft der 15de eeuw zijn ontstaan te danken heeft ⁵⁾.

Claes Govertsz., een eerzaam schoenmaker, was er de stichter van. De man, die uit vrome godsvrucht een pelgrimsreis naar het Heilige Land had ondernomen, was met den eertitel van „Ridder Goidts” uit Jeruzalem teruggekeerd, een titel, waarop hij wel even trotsch zal geweest zijn als b.v. de kruisridder Pieter Claessoen Palinck, die met zijn adellijke huisvrouw Josina van Foreest, in de Groote Kerk te Alkmaar ligt begraven en op een sierlijke zerk zijne onderscheiding van „Gods-Ridder” voor het nageslacht vereeuwigde. Deze was ook de stichter van een proveniershuis voor twaalf behoeftige vrouwen, dat nog te Alkmaar bestaat en door de familie van Foreest wordt beheerd.

Onze Utrechtsche kruisvaarder Claes Govertsz., schijnt na zijn terugkeer uit Palestina in goeden doen te zijn geraakt; en van oordeel dat hij met zijn pelgrimsreis nog niet genoeg gedaan had voor 't heil van zijn ziel, bestemde hij, gezamenlijk met zijne vrouw Clara Jan Henrixdochter, een vijftiental vrije woningen, die hij in den tuin achter zijn huis aan de Nieuwegracht gebouwd had, tot eene armenfundatie.

⁵⁾ Zie: Muller, Gesch. der Fundatiën, bl. 120 e.v.

SIONSKAMEREN AAN DE NIEUWGRACHT

De herinnering aan de reis, die de glorie van zijn leven was geweest, deed hem besluiten aan de stichting den naam van het bijbelsch Sion te geven, terwijl elk der kamers of huisjes den naam zou dragen, onderscheidenlijk van: de Drieëenheid, Jezus, Maria en van de twaalf apostelen.

De vrome bedevaartganger, die vermoedelijk ook wel lid van de Utrechtsche Jeruzalem-broederschap zal geweest zijn, heeft zijn doel bereikt.

Nog heden bewaren de armenkamers op het hofje aan de Nieuwegracht, de herinnering aan de Jeruzalemsche reis van den schoenmaker Claes Govertsz., en worden de huisjes nog met hunne oude namen genoemd.

Om de instandhouding zijner fundatie te waarborgen, vermaakte hij aan de stichting twee woonhuizen aan de Nieuwegracht, met de bedoeling die te verhuren en uit de opbrengst, de daarachter gelegen Godskamers te onderhouden. Het beheer, door den weldoener in een afzonderlijken brief nauwkeurig geregeld, werd opgedragen aan de Broederschap van *Sint Bartholomaei-gasthuis* te Utrecht, die twee personen uit haar midden moest aanwijzen, om Sionskamers als huismeesters te administreeën.

't Is wel eigenaardig om die voorwaarden eens kortelijk na te gaan. Uit de huurpenningen der voorhuizen moesten de kamers gerepareerd worden en wat er van overschoot moest belegd worden om als reservekapitaal voor latere vernieuwing te dienen. De nalatenschappen der bewoners van de Godskamers moesten bij dat reservefonds worden gevoegd, zoo ook alle toevallige baten en schenkingen. En zoodra het vernieuwingsfonds 200 Rijsche Goudguldens zou rijk geworden zijn, moest het overschietend saldo worden aangewend tot uitdeeling van turf, olie, kleederen en schoenen aan de bewoners der vrije woningen, naar goedvinden van de huismeesters.

De kamers zouden door huismeesters worden vergeven aan één man of ééne vrouw, of aan een echtpaar. De begunstigten zouden niet onder de 50 jaren mogen zijn en men mocht van deze leeftijdsgrens slechts afwijken, waar het gebrekkige lieden

gold, die hun kost niet meer konden winnen. Een bijwoner werd slechts toegelaten wanneer hij gebrekkig was; maar dan moest hij 15 stuivers 's jaar betalen voor reparatiekosten der kamer. Misdroegen de bewoners zich, dan hadden huismeesters het recht hun de woning op te zeggen. Stierven zij, dan verviel hunne nalatenschap aan de stichting, evenals dit het geval was met alle erfenissen die hen ten deel vielen.

Maar wie zich van deze laatste bepaling wenschte ontslagen te zien, kon zich, door het betalen van 35 stuivers in eens, het on-aangevochten bezit eener toekomstige erfenis verzekeren.

Wij mogen aannemen dat de voorzichtige fundateur van den toekomstigen welstand door erfenis van de bewoners zijner huisjes geen schitterende verwachtingen heeft gehad, omdat hij de afkoopsom zóó billijk stelde.

Maar men ziet hieruit, hoe goed de weldadige man voor zijne stichting had gezorgd.

De geschiedenis van *Sionskameren* leert ons evenwel, dat 's mans goede bedoelingen niet geheel en al tot haar recht gekomen zijn. 't Schijnt in de eerste twee bestaans-eeuwen nog al florissant te zijn gegaan. Het kapitaal van 200 Rijsche Goudguldens was meer dan voltallig aanwezig en zelfs hadden vermogende burgers met tal van legaten en schenkingen de Sionskameren bedacht; zoodat de uitdeelingen aan de bewoners geregeld konden plaats hebben en alles van welvaart getuigde.

Maar later kwam de ellende. In 1639 waren de beide voorhuizen reeds verkocht aan een zekeren Jan Willems, die zijn huis aan de Nieuwegracht met een tuin wilde vergrooten, tot welk doel de drie voorste der Godskameren eenvoudig werden opgeofferd, om op een achtergedeelte van den hof der stichting weder te worden opgebouwd, waar ze nog afzonderlijk staan.

De reparatie der allengs gebrekkig geworden huisjes viel niet mee. Telkens moesten belangrijke kosten daaraan worden besteed. En dat verhaalde men allereerst op de uitdeelingen aan de bewoners, welke hoe langer hoe minder werden.

In 1741 moest men overgaan tot den noodmaatregel om de

huisjes te verhuren. Doch in 1787 werd deze bepaling wegens de groote armoede der bewoners, weder ingetrokken, maar vervielen dan ook de uitdeelingen in hout en turf, die toen nog geregeld hadden plaats gehad.

De huisjes waren inmiddels met hypotheken bezwaard geworden. De tiërceering in 1811 door Napoleon's willekeur ingevoerd, bracht het kapitaal der stichting nog verder aan lager wal. Zoo ging het van kwaad tot erger, totdat wij tenslotte het zelfstandig bestaan van *Sionskameren*, – geheel tegen des stichters wil en bedoeling, – zien eindigen, wanneer het Bestuur van het *Bartholomaei-gasthuis* de gelden der stichting in zijn eigen administratie opneemt en voortaan de huisjes, als aan het gasthuis behoorende, blijft beheeren.

Zoo ging het zelfstandig bestaan van eene eertijds welvarende fundatie te gronde, al blijft haar naam dan ook voor het nageslacht bewaard.

Het bestek van onze beschouwing laat niet toe verder in te gaan op de historische bijzonderheden der Utrechtsche vrije woningen, hoe belangrijk zij ook zijn.

Daarom wenschen wij ons thans te bepalen tot een beknopt overzicht der tegenwoordige vrije woningen, gemakshalve ingedeeld naar de gezindten der bewoners.

Het nauwkeurig samengesteld en zeer lezenswaardig boekje van de heeren van Ebbenhorst Tengbergen en Dr. Alblas ⁶⁾, over: „Liefdadige en andere nuttige instellingen te Utrecht”, blijkt ook hier een goede leidsman te zijn.

Wij vinden dan allereerst de vrije woningen, welke uitsluitend aan leden der Nederlandsch Hervormde Kerk vergeven mogen worden. Het zijn er 136 in getal, waarvan de vier en twintig betrekkelijk nog nieuwe woningen in de drie hofjes aan de *Kruisdwarsstraat*, zeker wel tot de beste behooren.

Zij worden door de Diaconie der Nederduitsch Hervormde gemeente aan behoeftige weduwen, – en bij uitzondering ook aan

⁶⁾ Uitgave van J. L. Beijers te Utrecht, 1895.

enkele manslidmaten – der gemeente vergeven; en aan ieder diaken komt bij rondgaande beurt het recht toe, eene weduwe uit zijn kwartier voor het genot eener vrije woning voor te dragen.

Hetzelfde geschiedt met de elf vrije woningen aan den *Wittevrouwensingel*, de z.g. *Breijerskameren*, die tot de stichting van den oud-burgemeester Johan Breijer behooren, en met de acht vrije woningen in de *Gasthuissteeg*, wier oorsprong ons niet bekend is, doch die waarschijnlijk in vroeger jaren, door de diaconie zelf, als vrije woningen zijn gebouwd.

Bijzondere uitkeeringen zijn aan het genot dezer woningen niet verbonden. Wanneer omstandigheden het noodig maken, kunnen de bewoners op de gewone wijze door den diaken in wiens kwartier zij wonen, worden bedeed of van wintergiften worden voorzien.

Aan de Diaconie der Ned. Herv. gemeente komt ook nog toe de beschikking over één vrije woning in de *Andreasstraat* en over twee der zes vrije woningen van de *Gronsveltkameren* in de *Nicolaasdwarsstraat*. Deze woningen stonden oorspronkelijk in de *Agnietenstraat* nabij den stadswal, waar ze in 1652 werden gebouwd door een zekeren Hendrik van Beest, die vermoedelijk in opdracht van Mr. Jan van Gronsvelt zal hebben gehandeld. Een vroedschapsresolutie van 10 Februari 1652 spreekt tenminste van aan „Henric van Beest vercoft te hebben „om f 100,— het erf aen de Wal tusschen het St. Servaesheck en „de *Nieuwstraat*, tegenover de Godscameren van Jhr, van „Schroyesteyn, om aldaer mede Godscameren te timmeren, „volgende 't besteck daer van te maken mits dat voor de straat „aldaer gelaten worde behoorlijke breette.”

Dit kunnen niet anders dan de vrije woningen van Mr. Jan van Gronsvelt zijn geweest.

Toen in 1756 de Fundatie van Renswoude in de *Agnietenstraat* werd gebouwd, moesten de Godskameren van Gronsvelt worden afgebroken en men herbouwde ze op een open erf, tegenover den westelijken hoofdingang van de Nicolaaskerk, welk kerkgebouw er zeer door benadeeld werd.

De zes huisjes vindt men thans in de *Nicolaasdwarsstraat*

terug en wie ze aandachtig beschouwt, vindt op den stichtingssteen het volgende vermeld:

Sta toCh beneDe Lees hIIIr De ReDe:

De Hr. en Mr. Jan van Gronsvelt, advocaat
des Hofs van Utrecht heeft zes kamers di Gy ziet
Uit liefde puur gesticht door loutre charitaat
Tot Bijstand van de lien om Godswil anders niit.

Deze zijn verplaatst en vernieuwt
in den jare 1756.

In den aanhef van het vers, kan men, door optelling van de romeinsche cijfers, het stichtingsjaar 1652 terugvinden.

Eigenaardig is dat twee der zes huisjes zijn bestemd om door Ned. Hervormden bewoond te worden, terwijl van de overige er twee aan Roomsch-Catholieke en twee aan Oud-Roomsch-Catholieke gezinnen moeten vergeven worden.

De *Stichting van Thomas van Nijkerken*, Choor-bisschop van Utrecht en Deken van St. Jan, bij testament van 16 September 1553 opgericht, omvat vier vrije woningen in de *A-B-Cstraat*; bovendien wordt uit de fondsen der stichting, nog een vrije woning in de *Haagstraat*, behoorende tot het Margarethenhof, in huur gehouden, om als vrije woning der stichting te worden uitgegeven.

Volgens wil van den erflater zijn deze woningen bestemd voor behoeftige echtparen zonder kinderen van den gereformeerden (dit is thans van den Ned. Herv.) godsdienst.

De bewoners krijgen uit de rente van het fonds eene jaarlijkse uitkeering in geld van *f* 10,50 per gezin en 's winters be-
deeling van aardappelen en turf, (tegenwoordig van steenkolen i.p.v. van turf). Verder worden er wekelijks 28 brooden uit het fonds gedeeld, zoowel aan behoeftige bewoners der huisjes, als aan andere arme lidmaten der Ned. Herv. kerk.

Het beheer der stichting berustte oorspronkelijk bij de Vroed-

schap, thans bij Burgemeester en Wethouders der gemeente, die over de woningen naar goedvinden kunnen beschikken.

Ongeveer een eeuw jonger dan de vorige, is de *Fundatie van Maria van Pallaes*, weduwe van Mr. Hendrik van Schroyensteyn, die de fondsen schonk voor het bouwen van twaalf woningen in de *Agnietenstraat* bestemd voor kleine gezinnen of eenloopende vrouwen, die lidmaten der Ned. Herv. kerk moeten zijn.

In het jaar 1651 werd volgens besluit van de Vroedschap een steeg aangelegd, die de Agnietenstraat met de Nieuwegracht zou verbinden. De Agnietenstraat bestond toen slechts van het Nicolaaskerkhof af, tot aan de Lange Nieuwstraat; maar men wilde haar, over de gronden die eigendom waren van de kloosters van St. Agniet en van Arkel, doorslaan tot aan de Nieuwegracht. Reeds in 1646 was het plan grijpt „aengaende 't or„donneren van een straet ende uytslaen van erven ten weder„syden te betimmeren, tusschen het S. Servaesheck ende Ag„nietenklooster” 7). In 1651 werd dit plan uitgevoerd en besloot men tevens de noordzijde van de nieuwe straat te bestemmen tot het „maecken van twaalf Godskameren teynde de wal bij S. „Servaesheck, volgens resolutie van den 4 January 1651.” Dat werden de vrije woningen die Maria van Pallaes tot huisvesting van behoeftigen had besproken, en die, behalve de wapenschilden van Pallaes en Schroyesteyn, dan ook het bouwjaar 1651 op haar deurpost vermelden. De Stichting kreeg een hoofdgebouw op den hoek van de Nieuwegracht en de nieuw aangelegde Agnietenstraat, hetzelfde typische gebouwtje dat er nog staat en dat boven zijn ingang de stichtingsoorkonde der huisjes in de volgende regelen te lezen geeft:

I Maria van Pallaes door liefde
 Goodts gedreven
 Heeft doen sy weduw' was van
 d'Heere Schroyesteyn

7) Zie: v. d. Monde, *Beschr. der Straten, Stegen enz. der Stad Utrecht*, deel I, bl. 272.

DE FUNDATIE van MARIA VAN PALLAES

Dees Cameren gesticht eenich
 onderhoud gegeven,
 Niet achtend swerels gonst maer
 Plaets in shemels Pleyn.
 CIO . IO C . LI

In den schoorsteenmantel van het gebouw, dat voorheen als Regentenkamer diende, stond een zeer merkwaardig schilderstuk van H. Bloemaert, de weldadige vrouwe voorstellend, omringd van hare kinderen, terwijl zij levensmiddelen doet uitdeelen aan behoeftige armen.

Dit stuk wordt thans nog in het Museum Kunstliefde bewaard.

Vroeger hadden zulke uitdeelingen o.a van brood en turf geregeld plaats. Doch in 1849 heeft het bestuur der stichting deze uitdeeling in natura vervangen door eene jaarlijksche preuve van f 10,— die aan de bewoners van ieder huisje wordt uitgekeerd; bovendien ontvangt ieder huisgezin nog 1 H.L. aardappelen en 2 H.L. steenkolen per winter.

Omstreeks 1890 werden uit de overgespaarde gelden der stichting nog drie woningen gebouwd in de *Pallaesstraat*, een dwarsstraat van de Weistraat, en later werden uit de gelden van het fonds nog negen woningen aangebouwd in de *Minstraat*, waarvan er één vrij wordt bewoond en de andere verhuurd zijn. Deze huisjes krijgen geen uitkeeringen. In het geheel staan er thans vier en twintig woningen der Fundatie van Pallaes onder het beheer van Burgemeester en Wethouders van Utrecht, aan wie, volgens wil der weldadige erflaatster, de superintendentie der woningen toekomt.

De zeven en twintig vrije woningen van het *Burger-Weeshuis* zijn ook uitsluitend bestemd voor leden der Ned. Herv. kerk. Zij worden geschonken, zoowel aan gezinnen als aan eenlopende personen; een leeftijdsgrens is voor de bewoners niet vastgesteld.

Het Weeshuis bezit elf woningen in de *Zakkendragersteeg*,

de z.g. *Kamers van Jan van Goch*, die in het midden der 16e eeuw gesticht zijn door den kanunnik van Oud-Munster, heer Jan van Goch. Aan de bewoners wordt een preuve van *f* 10,— per jaar uitgekeerd. De beschikking over deze woningen behoort aan den 2den Huismeester van het gesticht.

In beter toestand dan de vorige zijn de twaalf woningen aan den *Springweg*, van oorsprong de door Gerobulus in zijn „Waerachtigh verhael van den staat der Gereformeerde Kerck binnen Utrecht" genoemde „*Myropscameren*“, in 1582 door den Domproost Cornelis Myrop gefundeerd, waaraan dotatiën van geld en turf en een gift van haring in de vasten, verbonden waren. Ook nu nog genieten de bewoners van deze huisjes eene jaarlijksche uitkeering van *f* 12,50 in geld en van 15 ton turf. En het recht van vergeven der woningen berust bij den 1sten Huismeester van het Weeshuis.

Eindelijk staan er nog vier vrije woningen in de z.g. *Lombardpoort* aan den *Springweg*, op het voormalig gebied van het Weeshuis, dat eens de Utrechtsche lombard ten voordeele van het gesticht exploiteerde. Deze niet aanzienlijke huisjes kunnen door den Rentmeester van het Weeshuis aan behoeftige personen worden toebedeeld.

Hoewel het niet als regel mag gelden, komen voor deze woningen toch het eerst in aanmerking, personen, die in eenigerlei betrekking tot het Weeshuis hebben gestaan. Doch overigens is de beschikking vrij voor Ned. Herv. lidmaten.

De Kerkvoogdij der Ned. Hervormde gemeente alhier, beschikt over tien vrije woningen, waarvan er vijf aan het *Jacobiekerkhof*, tegen de westzijde der kerk staan aangeleund.

Twee huisjes zijn te vinden in de *Waterstraat*, één kleine woning staat in de *Jacobiekerksteeg* achter het koor der kerk en twee huisjes zijn in de *Jan Meijenstraat* gelegen.

In de *Waterstraat*, op den hoek van de *Jan Meijenstraat*, stonden eertijds vijf woningen, van ouds de „*vijfzusterwoningen*“ genaamd, die door 'n zekere Juffrouw Alijdt gefundeerd waren

„daer vijf arme vrouwen in wonen ende elck heeft, neffens de „huysfestinghe, vier sacken turff ende acht gulden aen gelt toe „siaers, alle jaer,“ zooals Lapp van Waveren in zijne „Memorie der provens“ van 1603 mededeelt⁸⁾. Ten laatste verkeerden deze huisjes in zoo bouwvalligen staat, dat Kerkvoogden in 1894 besloten ze geheel te laten vernieuwen, wat buiten bezwaar van de kerkelijke financiën dan ook is geschied. Thans zijn er vier benedenwoningen en een bovenwoning voor in de plaats getreden. Vier daarvan kunnen door Kerkvoogden beurtelings vergeven worden aan gemeenteleden, die zij daarvoor geschikt achten, terwijl het recht van het vergeven der vijfde woning berust bij den Kerkmeester van de Jacobiekerk. De bewoner dezer laatste woning is belast met eenig toezicht op de overige huisjes.

Vroeger had de kerkvoogdij nog acht vrije woningen staan in de Galecopsteeg. De geringe buurt waarin die huisjes stonden en de bouwvalligheid der woninkjes zelf, gaf Kerkvoogden aanleiding ze in 1863 te verkoopen. Daarvoor in de plaats kwamen toen de vijf reeds genoemde huisjes aan het Jacobiekerkhof tegen de kerk.

Hoewel niet onder het beheer der Kerkvoogdij staande, komt aan de z.g. *Armenpot van St. Jacob* den eigendom toe van drie vrije woningen in de *Pauwstraat*, welke huisjes door den Potmeester aan behoeftige Ned. Herv. gezinnen ter bewoning kunnen worden weggeschonken. Het hoofddoel der stichting van de Armenpot is echter bedeeeling in brood aan behoeftigen, welke nog altijd aan arme gezinnen in de voormalige parochie van St. Jacob plaats heeft.

Als allerjongste in de rij der vrije woningen voor Ned. Herv. gemeenteleden, komt de *Rijndersstichting* voor, die bij testament van vrouwe Agnieta Cornelia Rijnders, weduwe van L. van Rooijen werd opgericht.

⁸⁾ Zie: » Memorie van sommighen ende verscheyden Provens, enz., van J. Lapp van Waveren, 1603 « in *Kroniek v.h. Hist. Genootschap te Utrecht*, 15e jaarg. 1859, bl. 87 e.v.

In 1910 werden door het bestuur der stichting veertien woningen in de *Roggestraat* aangekocht, die bestemd zijn om kosteloos te worden bewoond door Ned. Herv. weduwen die lidmaat zijn en geene kinderen te haren laste hebben. Zij moeten den leeftijd van 50 jaren hebben bereikt.

Wij komen nu tot de vrije woningen, die volgens den wil der stichters, niet enkel voor Ned. Hervormde, doch voor protestantsche gezinnen in het algemeen ter bewoning zijn aangewezen. Deze woningen mogen dus aan personen van allerlei protestantsche kerkgenootschappen en gezindten worden uitgegeven. Voor de Gereformeerde kerk alhier, die geen eigen vrije woningen heeft, is hier dus gelegenheid om hare armen te plaatsen.

Als oudste noemen wij de *Stichting der Eleëmosynae van Oudmunster*.

Dit fonds wordt beheerd door Burgemeester en Wethouders der gemeente als directeuren, bijgestaan door een rentmeester of eleëmosynier.

Omtrent den oorsprong van dit fonds, deelt eene oude Memorie, in het gemeente-archief aanwezig, mede: dat de eerste oorsprong der Eleëmosynae of armeninrichting bij het voormalig Kapittel van Oudmunster, zich in de duisternis der middel-eeuwen verliest. Haar ontstaan moet waarschijnlijk op de volgende wijze worden verklaard.

Nadat bij toenemende welvaart in het Bisdom Utrecht ook tevens was toegenomen de smaak voor het stichten van bijzondere capellen en altaren, van jaarlijksche missen en andere plechtigheden der Roomsch-Catholieke kerk, waartoe vaste goederen vermaakt, renten gevestigd, en uitgangen, thinsen, oud-eigens en dergelijke periodieke heffingen verzekerd werden, bedacht men ook den armen, en een bepaald gedeelte der uit deze fundatiën voortvloeiende renten, werd ten eeuwigen dage, op bestemde tijden, aan behoeftigen besproken.

De vermeerdering dezer pieuse makingen deed al ras de

noodzakelijkheid gevoelen, om ze onder een algemeene administratie te brengen, ten einde voor de geregelde uitdeelingen der besproken preuven te kunnen zorgen. En zoodoende werd eene instelling onder den naam van Eleëmosynae of armenkamer geboren, bevattende, zoo in ontvang als uitgaaf, alles, wat voor de armen aan de kerk van St. Salvator, (die Oud-Munster genaamd werd en in 1578 is afgebroken) was vermaakt.

Deze Eleëmosynae, door aanzienlijke giften en legaten in later tijd en niet het minst, door eene goede en geregelde administratie, tot een belangrijk fonds aangegroeid, heeft, behoudens de modificatiën welke de reformatie en verandering der tijden te weeg hebben gebracht, zich weten staande houden, tot aan de opheffing der Kapittelen in 1811 en ze duurt sedert nog op den ouden voet voort, hoewel thans niet meer als kerkelijk fonds.

Na de Hervorming is de uitdeeling van brood en haring gedurende de vasten aan behoeftigen, vervangen door eene uitdeeling in geld aan een bepaald getal personen, hun leven lang, en door eene uitdeeling van turf en aardappelen aan de armen in den winter.

Zes en dertig armenkameren werden uit de fondsen der stichting gefundeerd, ten einde door minvermogenden, om Gods wil te worden bewoond.

Tot zoover de inhoud der Memorie.

Wij willen hierbij opmerken dat de zes en dertig armenkameren, door nauwkeurig beheer der stichting allengs tot een getal van zeven en zestig vrije woningen zijn aangegroeid, waarvan er te vinden zijn in de *Groenestraat* twee en twintig, in de *Burgstraat* acht en twintig, in de *Haagstraat* zes, in de *Helmstraat* één, in de *Weistraat* zes en in de *Pallaesstraat* vier.

De huisjes, vooral de nieuw gebouwde, zijn in zeer goeden staat en worden door Burgemeester en Wethouders der gemeente om beurt vergeven aan fatsoenlijke knappe menschen met niet te groote gezinnen, die van den Protestantschen godsdienst moeten zijn. De bewoners ontvangen des winters kaartjes voor aardappelen, turf, brood en grutterswaren, en bij strenge koude ook wel eens 'n hectoliter steenkolen.

Uit het fonds worden bovendien nog 120 preuves, ieder groot *f* 10,80 's jaars, aan behoeftige personen gedeeld. De vrijkomende preuves worden eveneens door Burgemeester en Wethouders om beurten vergeven, en de uitbetaling er van door den aalmoezenier, heeft telkens voor de helft plaats op den laatsten Maandag in Januari en Juli, en wordt ten Stadhuize gehouden. Men ziet hieruit in welk een bloeienden toestand deze oude stichting nog verkeert.

De *Stichting der familie Metelerkamp*, is een kind der vorige eeuw. Ze werd den 2en Mei 1844 bij testament van Mej. P. P. J. Metelerkamp opgericht en omvat elf woningen, nl. negen aan de *Nieuwekamp* en twee in het *Achterom*, waarvan er vijf zijn gebouwd met twee kamers en de overige zes slechts één kamer hebben. Zij worden door de Commissie van beheer vergeven aan fatsoenlijke protestantsche menschen met kleine gezinnen, waarvan alleen afgescheiden gezinnen zijn buitengesloten. De bewoners betalen slechts 5 centen huur per week; doch daarvoor ontvangen zij dan weder eens per jaar eene uitdeeling van levensmiddelen, die gewoonlijk zoo goed voorzien is, dat zij de waarde der betaalde huurpenningen verre overtreft.

Men mag hier dus gerust van vrije woningen spreken.

De welbekende *Stevensfundatie* in de *Kruisstraat* werd slechts korten tijd daarna opgericht.

Bij olografisch testament van 18 Juni 1853, vermaakte de op 14 October 1857 alhier overleden Notaris Gerardus Hendrikus Stevens, een kapitaal van *f* 50.000 tot het stichten van vrije woningen voor gehuwde protestantsche ambachtslieden. Uit het overschot der bouwsom zouden eenige uitdeelingen aan behoeftigen moeten worden gedaan.

Als administrateurs van het fonds waren de heeren Metelerkamp, Coenen van 's Gravesloot en van Zijdveld aangewezen, die volgens den wil van den erflater een terrein aankochten,

eertijds behoord hebbende tot het H. Kruisgasthuis, dat in 1833 door Regenten der Gods- en Gasthuizen was verkocht.

Op dat terrein, in de tegenwoordige Kruisstraat, verrees in 1860 de stichting, die vijftig vrije woningen omvat en, met inbegrip van den grond, een bouwkapitaal van *f* 123.000 eischte. De nette, eenvormige huisjes bestaan uit twee vertrekken, een keldertje en een zolder en hebben alle een eigen tuintje achter de woning, terwijl een groot grasveld met plantsoen beplant, de stichting van de straat scheidt. De goed onderhouden woningen zijn bestemd voor gehuwde protestantsche ambachtslieden met of zonder kinderen. Zij mogen niet behoeftig zijn, maar moeten door handenarbeid in hun onderhoud kunnen voorzien. Eigenaardig, zoo niet zonderling is de bepaling in des stichters testament, dat bij overlijden van den man, de weduwe, met hare kinderen als zij ze heeft, de vrije woning moet ontruimen. De erfplater heeft bepaald niet kunnen voorzien tot welke droeve ervaringen zulk een niet alledaagsche bepaling in het vervolg aanleiding zou moeten geven. Sterft evenwel de vrouw, dan blijft de man in het ongestoord bezit der woning gehandhaafd en staat het hem zelfs vrij opnieuw een vrouw te trouwen.

Het ligt voor de hand dat er voor deze woningen steeds vele liefhebbers te vinden zijn, waartoe men zich bij een der administrateurs, die de beurt van vergeving heeft, behoort aan te melden. Bijzondere uitkeeringen zijn aan deze woningen niet verbonden. Maar ook zonder dit voorrecht acht men zich gelukkig er een te kunnen machtig worden.

In het jaar 1872 werd te Utrecht opgericht de *Vereeniging tot hulp van protestantsche weduwen*.

Het doel dezer vereeniging is het bouwen van ruime woningen ten behoeve van protestantsche weduwen. Ieder die eene vrijwillige bijdrage van minstens *f* 100,- in eens, of van *f* 10,- jaarlijks schenkt, is lid der vereeniging en kan eene weduwe voor eene woning voordragen, welke sollicitante dan na onderzoek, op eene lijst wordt geplaatst. Komt er eene woning open,

dan wordt tusschen de ingeschreven weduwen geloot en wijst het lot de nieuwe bewoonster aan.

De vereeniging bezit thans drie en twintig woningen in de *Oudwijkerveldstraat*, die als „*het Protestantsche Weduwenhofje*” zeker wel bekend zijn.

De woningen worden slechts toegestaan onder zekere beperkende voorwaarden en tegen eene huurvergoeding van *f* 0,30 per week, waaruit ze worden onderhouden.

De weduwe, die als fatsoenlijk bekend moet staan en hoogstens drie inwonende kinderen te haren laste mag hebben, moet in het bezit zijn van voldoende huisraad, kleeding en dekking. Zij mag in hare woning geen andere personen dan tot haar gezin behoorende, huisvesten, en er geen nering of bedrijf in uitoefenen. Sterft zij, dan zal haar gezin binnen zekeren tijd de woning moeten verlaten; en verwaarloost zij den eigendom der vereeniging of veroorzaakt zij last door hare bewoning, dan kan het huisje haar binnen zekeren termijn worden ontzegd.

De rust der tevreden bewoonsters is er echter borg voor, dat het bestuur van deze bevoegdheid niet vaak gebruik behoeft te maken.

Wij vragen thans uwe aandacht voor eene stichting, welke de Evangelisch Luthersche Gemeente te Utrecht voor hare behoeftige geloofsgenooten in het leven riep.

Wij bedoelen de *Zimmerman-Stichting* of (zooals de officieele naam luidt): *het Huisjesfonds der Luthersche gemeente van Utrecht* ⁹⁾.

Vrije woningen in den eigenlijken zin zijn het niet; doch uit een dubbel oogpunt van goede volkshuisvesting en christelijke liefdadigheid bezien, heeft deze stichting toch grooten zegen in de kleine gemeente verspreid.

Ruim 60 jaren geleden hield de toenmalige predikant der Luthersche gemeente, J. Decker Zimmerman zich reeds bezig met

⁹⁾ Zie: Jaarboekje der Evang. Luth. Gemeente te Urecht, 1912, bl. 27.

met eene zaak, die na allerwege de aandacht trekt, en wel: de moeilijkheid die een knap werkman met zijn gezin ondervindt, om van zijn loon de steeds stijgende woninghuren te betalen.

Zijn ideaal was in de toekomst woningen te bouwen, die goedkoop aan Luthersche gezinnen konden verhuurd worden.

Maar.... hoe kwam men aan 't geld!

Onvermoeid toog de edele Zimmerman naar rijken en armen, steeds met zijn ideaal bezig. Giften kwamen in, van vorsten en vorstinnen, van rijken en armen, van arbeiders en weduwen, en alles bij elkaar vormde zoo langzamerhand een kapitaaltje, dat, door zijn opvolgers zuinig beheerd, met rente op rente zóó aangroeide, dat men in het jaar 1880 kon in toepassing brengen het ideaal dat de ijverige Zimmerman, als zijn ideaal, helaas niet had mogen zien verwezenlijken.

Men bouwde de tien eerste woningen op een terrein in de *Gildstraat*, en de piëteit gebod aan deze huisjes den naam van den menschlievenden stichter te geven. Ze werden de Zimmerman-stichting gedoopt.

Het toenmalig bestuur van het fonds had als regel aangenomen dat, zoo al niet beide echtelieden, dan toch 't hoofd van het gezin tot de Luthersche gemeente moest behooren.

Om in 't genot van zulk een woning te komen, mocht men nooit bedeeling hebben genoten, ook geen nering uitoefenen, doch zijn onderhoud door ambacht of handwerk kunnen winnen. Verder strekte het grootste aantal kinderen in het gezin tot eene aanbeveling.

De woningen werden verhuurd voor *f* 1,25 per week en het behoeft geen toelichting, dat deze huuropbrengst de kosten van onderhoud, belasting en waterleiding niet voldoende kon bestrijden. Van overhouden was dus geen sprake; maar door legaten en schenkingen ging het fonds toch zoodanig vooruit, dat men nog zeer onlangs, vier goed gebouwde woningen in de *Jasmijnstraat* kon aankopen, waar nu eene tweede afdeeling der weldadige Luthersche Zimmerman-stichting gevestigd is. In 't geheel kunnen thans veertien gezinnen geholpen worden, en in afwijking van vroeger, geldt nu de bepaling, dat men de

woning ieder jaar opnieuw bij het bestuur moet aanvragen, een goede maatregel, waardoor wordt voorkomen dat een gezin, dat allengs door grooter worden van kinderen die mede den kost verdienen, tot meerdere welvaart geraakt, zou kunnen profiteeren van den lagen huurprijs, waarmede een mindervermogenend gezin kan worden gebaat.

Men moge deze woningen dan geen vrije woningen kunnen noemen; toch zal men moeten erkennen dat door toepassing van zulk eene goedkoope huisvestingsmethode, de christelijke barmhartigheid zich practisch en op schoone wijze openbaart.

Voordat wij nu de vrije woningen voor Roomsche Catholieke geloofsgenooten gaan behandelen, resten ons ter beschouwing een tweetal fundaties, wier huisjes zoowel ter bewoning van Protestantsche als van Roomsche gezinnen aangewezen zijn.

Het zijn de z.g. gemengde vrije woningen.

De oudste fundatie is het *Margarethenhof* aan het *Jansveld* oorspronkelijk als Gasthuis van Sint Matthias en Margaretha in 1367, door den Utrechtschen kanunnik Gijsbrecht van Wahlenborch gesticht, en in 1371 met een eigen kapel vermeerderd. In de eerste twee eeuwen van haar bestaan werd de stichting als gasthuis geëxploiteerd, want zelfs in 1538 had men er nog 8 à 10 bedden voor „gaende en comende lantloopers”.

Doch sedert wijzigde zich de toestand en werd de fundatie voor vrije woningen ingericht, met twintig kameren aan het *Jansveld* en in het bekende nauwe poortje nabij de *Vleeschhal*. Van deze huisjes moesten er in de laatste jaren negen wegens bouwvalligheid worden afgebroken; doch daarvoor in de plaats werden er zeven nieuw in de *Haagstraat* aangebouwd van welke er één als vrije woning aan de Stichting van Thomas van Nijkerken is verhuurd, zoodat het getal der vrije woningen nu achttien bedraagt. De bewoners ontvangen eene jaarlijksche uitkeering van f 8,—, bovendien 1 H.L. aardappelen en 2 H.L. steenkolen in den winter.

De woningen worden door den Burgemeester van Utrecht ter kostelooze bewoning uitgegeven, zoowel aan Protestantsche als aan Catholieke personen, bij voorkeur aan kleine gezinnen of aan weduwen of alleenstaande oude vrouwen.

De financiën van het fonds verkeerden in goeden doen, zoodat men, uitsluitend als geldbelegging, een drietal woningen aan den Amsterdamschen straatweg heeft kunnen aankopen, die alle zijn verhuurd.

De tweede gemengde fundatie is die der *Beijerskameren* aan de *Lange Nieuwstraat*.

D. O. M.

„Den armen getrouw,
„Adriaen Beyer heeft ons gefondeert
„en Alet Jansdogter zijn huysvrouw”
A^o. 1597.

Dat staat er boven de poort van den hoofdingang der zestien vrije woningen, die bij testament van 2 October 1594 door Adriaen Beyer en Alet Jansdochter de Bruin zijn gesticht.¹⁰⁾ Het zijn nette woninkjes met twee vertrekken, die worden vergeven aan getrouwde of ongetrouwde bejaarde lieden, van den Protestantschen of den Roomschen godsdienst.

Ieder bewoner ontving vroeger jaarlijks een preuve van een mud tarwe, 20 ponden kaas en 10 zakken turf; maar of deze giften in natura nog worden uitgerekte, althans in dien vorm, is ons niet bekend.

Wanneer wij nu de vrije woningen beschouwen die uitsluitend aan Roomsche Catholieke armen worden toebedeeld, dan vinden wij er in 't geheel nog drie en vijftig vermeld, die zoowel door de R.C. Parochiale Armbesturen, als door de R.C. Aalmoezenijskamer en door particuliere fundatiën vergeven worden.

Het zijn meerendeels oude woningen, die worden toegekend

¹⁰⁾ Zie de afbeelding van deze poort op den omslag.

aan arme en bedeelde geloofsgenooten, gehuwd of ongehuwd, doch niet aan personen die met leden van andere gezindten of kerkgenootschappen zijn gehuwd; z.g. gemengde huwelijken.

Een bepaalde leeftijdsgrens is voor de bewoners niet gesteld; in den regel moet men zijn boven 60 jaren oud, om in het genot eener vrije woning te kunnen komen.

Giften of bedelingen in natura zijn aan de R.C. vrije woningen niet verbonden. Enkele bewoners genieten evenwel bedeling in geld van het Kerkbestuur.

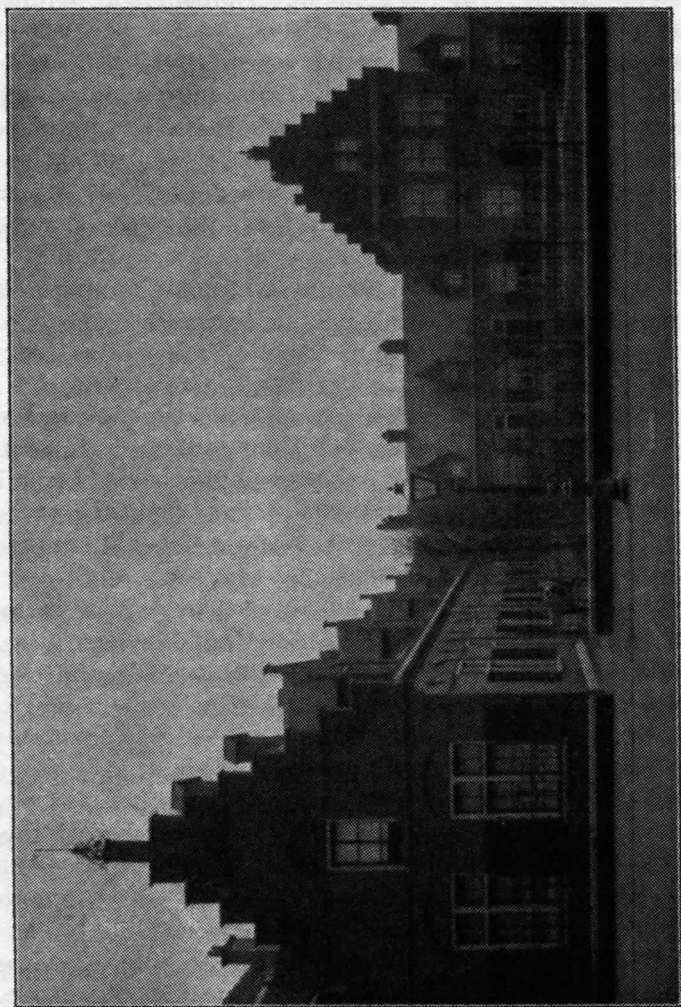
Ieder kent de tien vervallen huisjes Achter het Plantsoen bij de Heerenstraat, die voor eenige jaren door het gemeentebestuur wegens bouwvalligheid onbewoonbaar werden verklaard. De geldmiddelen der kerk lieten niet toe nieuwe woningen in de plaats der afgekeurde te bouwen en men kon toch ook de bewoners der ontruimde perceelen niet onder den blooten hemel laten staan. Een paar oude vrouwen waren gemakkelijk te plaatsen in het R.C. oude vrouwenhuis aan den Maliesingel. Doch moeilijker was 't geval met de huisgezinnen, die in deze woninkjes een onderkomen hadden gevonden.

Zij werden ten slotte ondergebracht in een oude woon-ark *Achter Clarenburg*, vermoedelijk nog een overschot van het oude Elizabethsgasthuis, welk gebouw eens bij legaat aan de R.C. Kerk werd geschonken en waarin nu twaalf arme gezinnen bij elkander wonen.

Onder ongeveer gelijke omstandigheden wonen twaalf oude vrouwen samen in vier woningen in de *A.B.C.-straat*.

Van de meergenoemde stichting der *Gronsveltkameren* in de *Nicolaasdwarsstraat* komen twee woningen aan R.C. gezinnen toe en in de *Abraham Dolestee* heeft de Aalmoezenierskamer vier vrije woningen voor arme gezinnen staan.

In de *Zakkendragersteeg* bezit de R.C. kerk twee woningen, die oorspronkelijk bestemd waren om te worden verhuurd. Maar aangezien er in de laatste jaren voor deze niet al te beste perceelen zich geen huurders meer opdeden, zijn de huizen tijdelijk als vrije woningen voor arme gezinnen aangewezen.

SPEYAERT VAN WOERDENSCHOFJE

Als oudste der R.C. hofjes komt *de Bruntenhof* in aanmerking, die bij fundatiebrief van 30 April 1621 door Frederik Brunt werd gesticht, volgens testament alleen voor brave ouden van dagen die tot den R.C. godsdienst behooren. Het zijn vijftien kleine woninkjes *Achter Lepelenburg* bij de Schalkwijkstraat, ieder slechts één kamer groot en dus voor zeer kleine gezinnen bestemd. Het hoofdgebouw dat er bij behoort en door zijn fraai gebeeldhouwd poortje¹¹⁾ de aandacht trekt, wordt door het bestuur der stichting verhuurd. De stichting wordt beheerd door een administrateur, die zijn eigen opvolger benoemt.

De *Fundatie Pelt* aan de *Oude Kamp*, den 22sten November 1717 gesticht, behoort in gemeenschap aan de R.C. en Oud-R.C. armbesturen. Er behoort een huis toe, bevattende vier kamers, die slechts door één persoon kunnen worden bewoond. Beurtelings worden de kamers door een der beide armbesturen vergeven, doch dat mag alleen geschieden aan personen die tot den R.C. godsdienst behooren. De Oud-Roomschen blijven er van uitgesloten.

Uit den lateren tijd dagteekent het *Speyaert van Woerdenshoffe* in de *Kerkstraat*, bestaande uit zestien vrije woningen, die zeer aangenaam op een vredig stil hofje zijn gelegen. De mooie en goed ingerichte huisjes worden vergeven aan R.C. ongehuwde vrouwen of weduwen, die geen kinderen tot haar last hebben. Bij uitzondering wordt het mede-inwonen van eene dochter toegestaan. De personen moeten 50 jaren oud zijn en geen bedeeing genieten. Voor tegemoetkoming in de onderhoudskosten moet f 0,20 per week door de bewoners worden betaald.

Vroeger bezat het R.C. armbestuur nog eenige vrije woningen *Achter Clarenburg*, die echter wegens bouwvalligheid moesten worden afgebroken. Ter vervanging van deze huisjes

¹¹⁾ Zie de titelplaat.

werden toen op een terrein in de *Gansstraat* vier en twintig woningen gebouwd, het z.g. *Martinushofje*, waarvan aanvankelijk twaalf huisjes om niet aan bedeelde R.C. gezinnen werd vergeven en de andere twaalf voor matigen prijs werden verhuurd. Om welke oorzaak de vrije bewoning van deze, inderdaad goede huizen werd opgeheven, is ons niet bekend; doch thans worden ze alle vier en twintig verhuurd en vinden steeds gaarne huurders.

Hoewel niet voor vrije woning bestemd bezit het R.C. armbestuur eenige kleine woningen in het *Lange Rozendaal*, de *Kockstraat*, *Moutstraat* en *Brouwerstraat*, die naar gelang van de grootte, voor huurprijzen van f 1,50 en f 1,75 per week aan R.C. gezinnen worden verhuurd.

De Oud-Roomsch Catholieke gemeente en Aalmoezenierskamer alhier, beschikken beide over eenige vrije woningen.

Veel zijn het er niet, maar het getal behoeftige leden van dit kleine kerkgenootschap is dan ook niet zeer aanzienlijk.

Aan de kerkelijke gemeente van St. Geertruida behooren tien vrije woningen *Achter den Wal* nabij het Willemsplantsoen, waarvan er nu reeds eenige ten behoeve van den bouw eener nieuwe Parochiekerk met pastorie zijn afgebroken, terwijl ook de overige huisjes voor slooping zijn bestemd. Het is nog niet bekend of deze vrije woningen op een andere plaats zullen worden herbouwd.

De O. R. C. Mariakerk heeft vijf woningen staan in de *Andreasstraat*, waarvan aan den Administrateur der Kerk, het recht van vergeven toekomt.

Aan de O. R. C. Aalmoezenierskamer behooren twaalf vrije woningen in de *Weteringstraat*, twee woningen in het *Lange Rozendaal* en twee der huisjes van de *Gronsveltkameren* in de *Nicolaasdwarsstraat*, waarover het bestuur der kamer ten behoeve van arme geloofsgenooten kan beschikken.

Eigenaardig is wel, dat aan de Aalmoezenierskamer een ge-

deelte van den eigendom der fundatie Pelt aan de Oudekamp, behoort, maar dat de huisjes enkel aan R.C. armen worden uitgegeven.

Wat van deze exceptie de oorzaak is, is ons niet bekend.

Ten laatste blijven ons ter beschouwing over, de vrije woningen, die bestemd zijn om aan behoeftige personen van alle gezindten te worden uitgegeven.

Ze staan onder het beheer van *Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen* te Utrecht, eene armverzorgende instelling die bij Koninklijk Besluit van 27 Maart 1817 werd in het leven geroepen en aan welke het bestuur over de goederen van eenige voormalige gasthuizen en fondsen werd opgedragen.

De geschiedenis der oprichting van dit college komt in het kort hierop neer. Toen door de omwenteling van 1795 de regenten der toen nog in Utrecht bestaande liefdadige stichtingen door de Fransche regeering waren afgezet en door franschgezinde bestuurders werden vervangen, heeft deze bestuurswisseling aan de meeste dier instellingen geen goed gedaan. In 1811 volgde daarop de tierceering der effecten, die rechtstreeks de bezittingen der stichtingen gevoelig aantastte, waarvan er enkele toch al zoo diep in schulden waren geraakt, dat zij de arme lieden die aan hare zorgen waren toevertrouwd, niet meer behoorlijk konden onderhouden.

Zoo waren er in 1816 nog acht gestichten te Utrecht, voor wie de toenmalige regeering het noodig oordeelde, eenige voorziening in haar beheer te treffen, opdat ze niet geheel en al te gronde zouden gaan.

Het waren: het *Leeuwenberghs- of Pestgasthuis* in de Schalkwijkstraat, het *Barbara- en Laurentius-* ook wel genaamd het *Kraanegasthuis*, aan de Oude gracht nabij de Ganzenmarkt, het *Bartholomaei-gasthuis* in de Lange Smeestraat, het *St. Sebastiaans-, St. Adriaans- en St. Juliaans- of Kruisgasthuis* buiten Wittevrouwen, het *St. Anthoniegasthuis* buiten de Weerd, het *Martinigasthuis* in de Kaatsteeg, het *St. Jobs-*

gasthuis buiten Catharijne en het *Apostelgasthuis* in de Jufferstraat bij de Wittevrouwenpoort, welk laatste, sedert de opheffing van het *Catharijnegasthuis*, als algemeen ziekenhuis werd gebruikt.

De vier eerste gasthuizen hadden altijd op zich zelf bestaan en hadden hunne bestuursbroederschappen zelf gekozen. De vier laatste stonden evenwel onder superintendentie van de regeering der stad en waren aan de Stedelijke regeering rekenplichtig.

Na de omwenteling van 1795 en de gevolgen daarvan, was het voortbestaan dezer liefdadige stichtingen niet meer zoo vast verzekerd als te voren, en de ongunstige staat der financiën van deze gasthuizen, deed bij de stedelijke regeering de zucht ontstaan naar een meer zuinig beheer, liefst in één hand vereenigd.

Het gevolg van deze overweging was een voorstel door Burgemeesteren der stad Utrecht, den 23 Augustus 1816 aan de Regeering gedaan, om te komen tot de volgende regeling der Gods- en Gasthuizen te Utrecht: dat het afzonderlijk bestaan van elk der genoemde gestichten zou worden opgeheven en slechts één gasthuis, dat 't meest daartoe geschikt was, als algemeen gasthuis zou blijven voortbestaan. Dat de huis- en dischgenooten der opgeheven gestichten in het algemeen gasthuis zouden worden verpleegd. Dat ieder bestuurscollege der verschillende gestichten het beheer over de middelen der stichting zou behouden, onder uitkeering van een evenredig aandeel aan de kas van het algemeen gasthuis voor het onderhoud der overgenomen proveniërs. Dat uit ieder besturend college een deputaat zou gekozen worden om zitting te nemen in het bestuur van het algemeen gasthuis. Dat de vrij gekomen gebouwen der stichtingen ten voordeele van de eigen fondsen zouden worden verkocht of verhuurd. En eindelijk, dat de superintendentie of het algemeen toezicht over een zoodanige algemeene stichting, aan Burgemeesteren der stad Utrecht zou worden opgedragen, en aan hen ieder jaar rekening en verantwoording van het beheer der stichting zou worden gedaan.

De keuze voor een algemeen gasthuis viel natuurlijk op het

Bartholomaei-gasthuis, dat als oudste en ook meest financieel krachtige der nog in leven zijnde stichtingen, er het eerst voor in aanmerking kwam.

De stedelijke regeering zag terecht in, dat van zulk eene vereenvoudiging van bestuur der onderscheiden gestichten, vermindering van onderhoudsuitgaven een noodzakelijk gevolg zou zijn, en dat bovendien aan de dischgenooten en verpleegden, in één huis, onder toezicht van één huisbestuur vereenigd, een betere voorziening in hunne behoeften kan worden gewaarborgd, dan zij nu soms in de afzonderlijk voortkwijnende gestichten mochten erlangen.

De aangegeven oplossing was inderdaad de op dat oogenblik eenig mogelijke. En zoo werd dan bij Koninklijk besluit van 27 Maart 1817 het College van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen te Utrecht ingesteld, aan welk college het beheer der genoemde gasthuizen en van het algemeen ziekenhuis der stad Utrecht werd opgedragen. En daar nu de meeste dezer gestichten tot hare bezittingen ook vrije woningen en godskamers mochten rekenen, verkreeg bijgevolg het nieuwe College ook de beschikking over een vrij groot aantal woningen, welke nu beurtelings door Regenten, na goedkeuring van het College, worden vergeven aan arme menschen van alle gezindten.

Een vrije woning kan slechts worden toegekend aan een persoon, die den leeftijd van 50 jaren heeft bereikt. Deze bepaling geldt niet voor weduwen met kinderen te haren laste. Is de begiftigde tijdens de toekenning gehuwd, zoo omvat deze toekenning, ofschoon aan den persoon van den begiftigde gebonden, tevens de vergunning tot inwoning voor den echtgenoot. Bij vergunning der bewoning aan gehuwden geschiedt de begeving steeds aan de vrouw. Een gevolg van deze bepaling is, dat wanneer de vrouw sterft en de man zonder hulp overblijft, aan hem het verder gebruik van de woning kan worden opgezegd. In den regel wordt door Regenten van deze bepaling geen gebruik gemaakt, en mag de man, wanneer hij voldoende hulp van familieleden of kinderen kan verkrijgen, de eenmaal betrokken vrije woning blijven bewonen.

Voor inwonende kinderen of bijwoning van andere personen moet eene bijzondere vergunning worden gevraagd. Daarbij geldt als regel, dat een inwonende zoon op zijn 21ste, een inwonende dochter op haar 18de levensjaar de woning moet verlaten.

Tot de oudste woningen behooren de *Sionskameren* aan de Nieuwegracht, wier geschiedenis wij op blz. 9 mededeelden.

In deze woningen en in de hierna te noemen *Zuijlens-kameren*, de *Kamers van Jan van Campen* en de kleine woningen in de *Minstraat* kunnen hoogstens twee personen opgenomen worden. In de woningen in de *Kroonstraat*, mogen ten hoogste vier, in de groote woningen in de *Minstraat* ten hoogste zeven personen worden ondergebracht. Voor alle woningen geldt de bepaling dat ongehuwde personen van verschillend geslacht, ouder dan 14 jaren, niet in hetzelfde vertrek mogen slapen.

Wordt eene woning in de *Kroonstraat* of een groote woning in de *Minstraat* begeben aan een persoon, die alleen of slechts met haar echtgenoot woont, dan is de begiftigde verplicht die woning te verlaten, en eene kleinere woning te betrekken, zoodra Regenten zulks ten behoeve van een nieuwen begiftigde met grooter gezin noodig achten. Eindelijk kunnen Regenten de vergunning tot vrije woning intrekken, zoodra de geldelijke omstandigheden van het gezin van den begiftigde zoodanig worden, dat het zonder genot van vrije woning behoorlijk kan bestaan.

Dan zijn er de woningen in de *Kroonstraat*, die eertijds aan het *Barbaragasthuis* behoorden en bij Schepenbrief van 21 Mei 1397 door den snijder Johan Croonkijn en zijne huisvrouw Korstine, werden gesticht. Dit echtpaar woonde toen Achter Clarenburg en bouwde vijf cameren in zijn tuin ter bewoning van arme lieden. Zij stelden hunne stichting onder het beheer der Broederschap van *St. Barbaragasthuis* en bepaalden de voorwaarden waarop de huisjes mochten worden vergeven, en de bedelingen die er aan verbonden zouden zijn. Ook deze oude huisjes hebben eene merkwaardige geschiedenis.

De stichting bloeide aanvankelijk zeer onder het goed beheer der gasthuis-broederschap. De opbrengst van het groote woonhuis der erflaters met den daarbij behoorenden boomgaard, bleek meer dan voldoende voor het onderhoud der huisjes, zoodat er geld overbleef, waarmee men het getal der vrije woningen in de Croonkenspoort Achter Clarenburg uitbreidde, eerst tot vijftien en later tot negentien. Maar in de 16de eeuw brak voor de fundatie een tijdperk van achteruitgang aan. In 1598 bedroeg het getal der vrije woningen van Johan Croonkijn nog slechts vier. Verval, misschien wel verwaarloozing door gebrek aan toezicht en onderhoud, zal aan deze vermindering niet vreemd zijn geweest. In 1617 was het getal der godskameren weer tot zeven vermeerderd; in 1622 was het zelfs tot negen geklommen; maar het onderhoud der huisjes werd blijkbaar verwaarloosd, zoodat de Broederschap van het gasthuis over verkoop der bezitting en verplaatsing der huisjes ernstig begon te denken. Toch duurde het nog lang eer aan dit voornemen gevolg werd gegeven. Door toepassing van den noodmaatregel om enkele der huisjes te verhuren, was het op den duur mogelijk geworden de bestaande woninkjes te repareeren en door aanbouw van nieuwe het getal tot zeventien op te voeren. Op den duur echter kon zelfs het meest zuinig en zorgvuldig beheer de gevolgen van gebrekkig onderhoud en overbevolking der huisjes niet te boven komen; en al sukkelde men zoo nog geruimen tijd voort, toch was het duidelijk dat ook de vrije woningen in de Croonkenspoort aan de wet der vergankelijkheid niet zouden ontkomen.

Op 26 April 1862 werd de fundatie van Johan Croonkijn door de stad Utrecht van den toenmaligen beheerder overgenomen. De bouwvallige woninkjes in de Croonkenspoort werden afgebroken en op een terrein tusschen de Waterstraat en de Zandstraat in wijk C, werden ze nieuw opgebouwd.

Daar verreezen toen de zeventien vrije woningen, in de tegenwoordige *Kroonstraat*, van welke het bestuur aan het College van Regenten der Gods- en Gasthuizen werd opgedragen, dat ze nog in beheer heeft.

De *Zuylenskameren* werden in het laatst der 16de eeuw door Dirck van Zuylen, kanunnik van St. Pieter gefundeerd. Ze werden gebouwd in den hof van des erflaters groote huizinge in de Bergstraat, in een gang of steeg, die later de *Zuylensteeg* werd.

Toen de stichter op 19 Januari 1593 overleed, vermaakte hij aan zijne Godscameren zijn geheele vermogen „tot onderhouding ende dotatie van mijne godtskameren die ick alreede gemaekt hebbe ofte noch maeken sall, ofte die mijn executoiren noch maeken sullen mogen nae mijnen doot"; en hij stelde ze onder het bestuur van het Kapittel van St. Pieter, en, mocht dit ooit opgeheven worden, dan onder het *fonds der Armen Noodhulp*. De stichter heeft niet kunnen voorzien dat beide door hem ter verzorging aangewezen lichamen eens zouden ophouden te bestaan.

't Ging met zijn stichting als met zoovele andere fundaties, een weg van vallen en opstaan. Nu eens waren er drie en dertig vrije godskameren; dan weer moesten de huisjes worden verhuurd, om uit de huuropbrengst de toegezegde bedelingen in turf en hout aan de bewoners der overige vrije woninkjes te kunnen uitreiken. Zoo sukkelde men voort totdat eindelijk op 11 Mei 1821 de superintendentie der *Zuylenskameren* door de stad Utrecht werd overgenomen, die ze eerst op 27 December 1869 stelde onder Regenten der Gods- en Gasthuizen. Het getal der woningen bedraagt thans dertien in de *Zuilensteeg* en tien in de *Bergstraat*, welke laatste in 1836, door de bemoeiingen van den toenmaligen buurtschout Arie Veenendaal, werden bijgebouwd.

De *Camers van Jan van Campen*, zijnde veertien vrije woningen in de *Schalkwijkstraat*, worden mede door Regenten der Gods- en Gasthuizen beheerd. In 1574 vermaakte de stichter met zijn woonhuis ook deze woningen aan het Leeuwenberghs gasthuis, dat er niet veel plezier van heeft beleefd. De erfenis betrok het gasthuis zelfs in een proces. Een voormalige dienstmaagd van den erflater meende eenige gegronde aanspraken op

diens nalatenschap te kunnen maken, en na heel wat delibera-
 tiën en overwegingen van den Hove, zag zij zich hare eisch toe-
 gewezen en werden executeuren van de nalatenschap veroor-
 deeld haar de opgeëischte gelden „tot alimentatie” uit te kee-
 ren. 't Was intusschen 1579 geworden toen de huisjes en het
 woonhuis er nog steeds stonden zooals het Gasthuis ze in han-
 den had gekregen, vervallen en onbewoond. Men overwoog toen
 of het niet beter zou zijn het woonhuis voorloopig te verhuren
 en uit de opbrengst de overige huisjes te repareren. Maar toen
 er niemand te vinden was om het bouwvallig perceel in huur te
 nemen, besloot het bestuur van het gasthuis het te amoveeren
 en op de plaats drie kamers te bouwen en die als vrije wonin-
 gen te beschouwen. Kapitaal had de erflater aan zijne stichting
 niet vermaakt. Men verhuurde dus een gedeelte der woninkjes
 om uit de opbrengst het andere vrije gedeelte te kunnen onder-
 houden. Doch in het begin der 17de eeuw waren alle huisjes
 reeds vrij bewoond en dat zijn ze gebleven totdat ze ophielden
 als vrije woninkjes van het Leeuwenberghsgasthuis te bestaan.

Toen, zooals wij reeds zagen, in 1817 het zelfstandig bestaan
 der gasthuizen werd opgeheven, kwamen met het oude pest-
 huis Leeuwenbergh, ook deze huisjes aan de stad te vervallen.
 En zoo verkregen Regenten der Gods- en Gasthuizen er de be-
 schikking over.

Van de huisjes werden er in 1624 twee die het dichtst bij den
 wal gelegen waren bestemd om tot woningen voor cellebroeders
 te dienen. Ten behoeve van den aanleg in 1645 van de Nieuwe
 Kamp, die de Bregittenstraat met de Schalkwijksteeg verbindt,
 moesten nogmaals twee huisjes worden opgeofferd; doch men
 heeft er toen gelijk vier nieuwe woninkjes op de Nieuwe Kamp
 bijgebouwd, zoodat het aantal der vrije woningen weder op het
 oorspronkelijk getal van veertien werd gebracht.

Er blijven ons nu nog ter vermelding over elf nieuw gebouwde
 vrije woningen in de *Minstraat*, onder het bestuur van de Re-

genten der Gods- en Gasthuizen staande, van welke er vijf zijn gebouwd uit de fondsen van het Leeuwenberghsgasthuis en zes uit die van het Bartholomaei-gasthuis. Deze zeer goede woningen werden gesticht ter vervanging van drie oude kleine huisjes aan de Lange Nieuwstraat, die tot het voormalig *convent van Arkel* hadden behoord en ten behoeve van de uitbreiding van het Botanisch laboratorium moesten worden afgebroken; van twee huisjes der Stichting Leeuwenbergh, die oorspronkelijk hadden gestaan in een poort aan de zuidzijde van de Schalkwijksteeg, in den tuin van het voormalig Pestgasthuis, doch wegens bouwvalligheid moesten worden geamoveerd; en van zes vrije woningen in de *Jufferstraat* bij den Springweg, die aan het Bartholomaei-gasthuis toekwamen, afkomstig waren van de z.g. *Kamer van den Heijligen Lande*, en werden afgebroken om door nieuwe, thans verhuurde woonhuizen te worden vervangen.

De drie vrije woninkjes van het *Arkel-convent*, behoorden reeds in 1558 aan het klooster van St. Anna, dat aan de Nieuwegracht, tusschen den Prinsenhof en de Kleine Eligensteeg was gelegen, en door eenige zusters van het klooster Mariënhage uit het land van Arkel en later ook door verdreven nonnetjes uit het klooster Nazareth in het Geijn, werd bewoond.

De huisjes bleven tot op de helft der 17de eeuw tot het kloostergoed behooren, toen ze in ruil voor twee afgebroken vrije woningen in de Schalkwijksteeg aan het Leeuwenberghsgasthuis werden afgestaan. In onzen tijd werden ze wegens verbouwing van het Botanisch Instituut afgebroken en in de Minstraat herbouwd.

Omtrent de *Leeuwenberghs-woninkjes* in de poort in de Schalkwijksteeg valt niet anders te vermelden, dan dat ze waarschijnlijk als tuinhuisjes van het gasthuis gebouwd, later als vrije woningen zijn ingericht.

Aangaande de stichting van de *Kamer van den Heijligen Lande*, vinden wij in Mr. Muller's Geschiedenis der Fundatiën beschreven, dat deze zes vrije woningen in de eerste helft der 15de eeuw zijn gesticht door Jonkvrouwe Gheertruijt van den Heijlighen Lande, de echtgenootte van den bekenden Utrecht-

schen Regeeringspersoon Willem Aerntsz. van den Heijlighen Lande, die de stichter van het Utrechtsche krankzinnigenge-
sticht is geweest. Het beheer van de huisjes na haar overlijden,
werd door de fundatrice overgedragen aan de broederschap van
het Bartholomaei-gasthuis, die de huisjes bleef besturen, totdat
ze nu onlangs wegens bouwvalligheid moesten worden afgebro-
ken, en door zes nieuwe woningen in de Minstraat werden ver-
vangen.

Wij zouden hier ons overzicht der vrije woningen te Utrecht
kunnen eindigen, indien niet volledigheidshalve, de stichting
der *Kamer van Hoogelanden* nog diende te worden genoemd.
Het zijn drie woningen aan de *Vinkenkade*, afkomstig van het
voormalig Gerecht der Hoogelanden, die wel niet kosteloos ter
bewoning worden uitgegeven, doch tegen zeer geringen prijs
door den Burgemeester van Utrecht, onder wiens beheer ze
thans staan, worden verhuurd. De huurprijs is zoo billijk ge-
steld dat ze juist voldoende is om de kosten der reparatiën te
dekken. En het fonds dezer stichting verkeert in zóó gunstigen
staat, dat uit de jaarlijksche overschotten zelfs nog uitdeelin-
gen van levensmiddelen kunnen worden gedaan aan behoeftige
bewoners van het voormalig Gerecht der Hoogelanden.

Aan de administratie van dit fonds is een kapitaal van *f* 4000
toegevoegd, oorspronkelijk ingeschreven ten name van Schout
en Schepenen van Roodebrugge. Toen namelijk in 1823 de acht
bestaande Gerechten van de Weerd, waaronder ook "Roode-
brug" behoorde, onder beheer van de gemeente Utrecht werden
gebracht, en dus hun zelfstandigheid verloren, heeft men de
gelden van dit Gerecht bij die van Hoogelanden ingesmolten.

Wij hebben hiermede getracht een beknopt overzicht te geven van de vrije woningen in Utrecht, al moest daarbij menige historische bijzonderheid die aan de stichtingen is verbonden korthedshalve worden teruggehouden.

Moge dit weinige ten bewijs strekken, dat het getal der vrije woningen in onze stad inderdaad niet gering is en dat er voor behoeftigen van nagenoeg alle gezindten nog wel woninghulp te verkrijgen is.

REGISTER ¹²⁾

	Blz.
Aalmoezenierskamer, vrije woningen van de R.C.	26
A.B.C.-straat, vrije woningen in de	14, 27
Abraham Dolesteeg, idem	27
Achter Clarenburg, idem	27
Achter den Wal, idem	29
* Achter het plantsoen bij de Heerenstraat	27
Achterom, vrije woningen in de	21
Adriaansgasthuis, Sint	30
Agathaklooster, Sint	7
Agnietenstraat, vrije woningen in de	13, 15
* Alblas, Jan	12
Alle gezindten, vrije woningen voor	30
* Amsterdamschen straatweg	26
Andreasstraat, vrije woningen in de	29
Anthoniegasthuis, Sint	30
Apostelgasthuis	31
Armbestuur, vrije woningen van het R.C.	26
Arkel-convent, Kamers van het	37
Armen Noodhulp, fonds der	35
Armenpot van Sint Jacob	18
Barbaragasthuis	30, 33
Bartholomaei-gasthuis, Sint	8, 33
* Beest, Henrick van	13
Bergstraat, vrije woningen in de	35
* Beijer, Adriaen	26
Beijerskameren	26
* beijert	6
* Biltsche Steenstraat	7
* Breijer, Johan	13
* Bloemaert, Hendrik	16
Breijerskameren	13
* Bruin, Alet Jansdr. de	26
Brouwerstraat, woningen voor R.C. in de	29
Bruntenhof	28
Burgerweeshuis, vrije woningen van het	16
Burgstraat, vrije woningen in de	20

12) In het oorspronkelijk register werden alleen lokaties genoemd. In deze herdruk is het register aangevuld met de in dit boekje voorkomende persoonsnamen. Deze toevoegingen zijn gemerkt met een *.

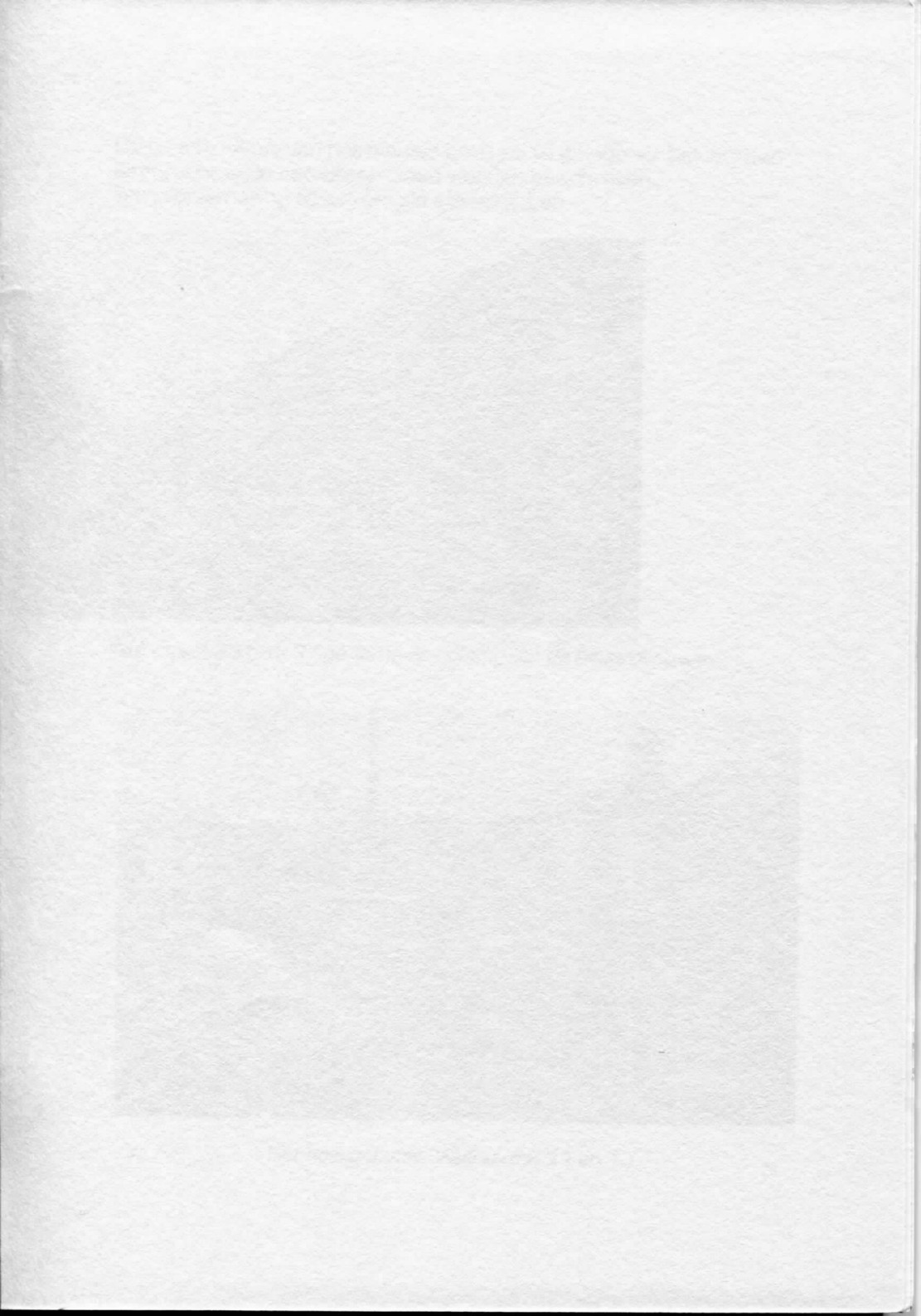
	Blz.
Campen, Kamers van Jan van	33,35
Catharijnegasthuis	31
* Claes Govertszn.	9
* Clara Jan Henricksdr.	9
* Coenen van 's Gravesloot	21
Croonkenspoort	34
* Croonkijn, Johan en Korstine	34
*Decker Zimmerman, Johannes	23
Diaconie der Ned. Herv.Gemeente, vrije woningen van de	12
*Ebbenhorst Tengbergen, J.T.H.C.	12
Eleëmosynae van Oud-Munster	19
*Foreest, familie van	9
Fundatie Pelt	28,30
Fundatie van Renswoude	13
*Galecopsteeg, voormalige vrije woningen in de	18
Gansstraat, woningen voor R.C. in de	28
Gasthuissteeg, vrije woningen in de de	13
Gemengde vrije woningen de	25
* Gerobulus, Joannes	17
Gildstraat, woningen voor Luthersche gezinnen in de	24
Goch, Camers van Jan van de	17
Gods- en Gasthuizen, Regenten der	30
Groenestraat, vrije woningen in de	20
Gronsveltkameren	13,27,29
* Gronsvelt, Jan van	13
H aagstraat, vrije woningen in de	14,20,25
Heerenstraat, plantsoen achter de	27
Helmstraat, vrije woningen in de	22
Hervormden, vrije woningen voor de Ned.	12
Heylighen Lande, Camer van den	37
* Heylighen Lande, Willem Aerntsz en Geertruijt van de	38
Hoogelanden, Kamer van de	38
Huisjesfonds der Luthersche Gemeente van Utrecht	23

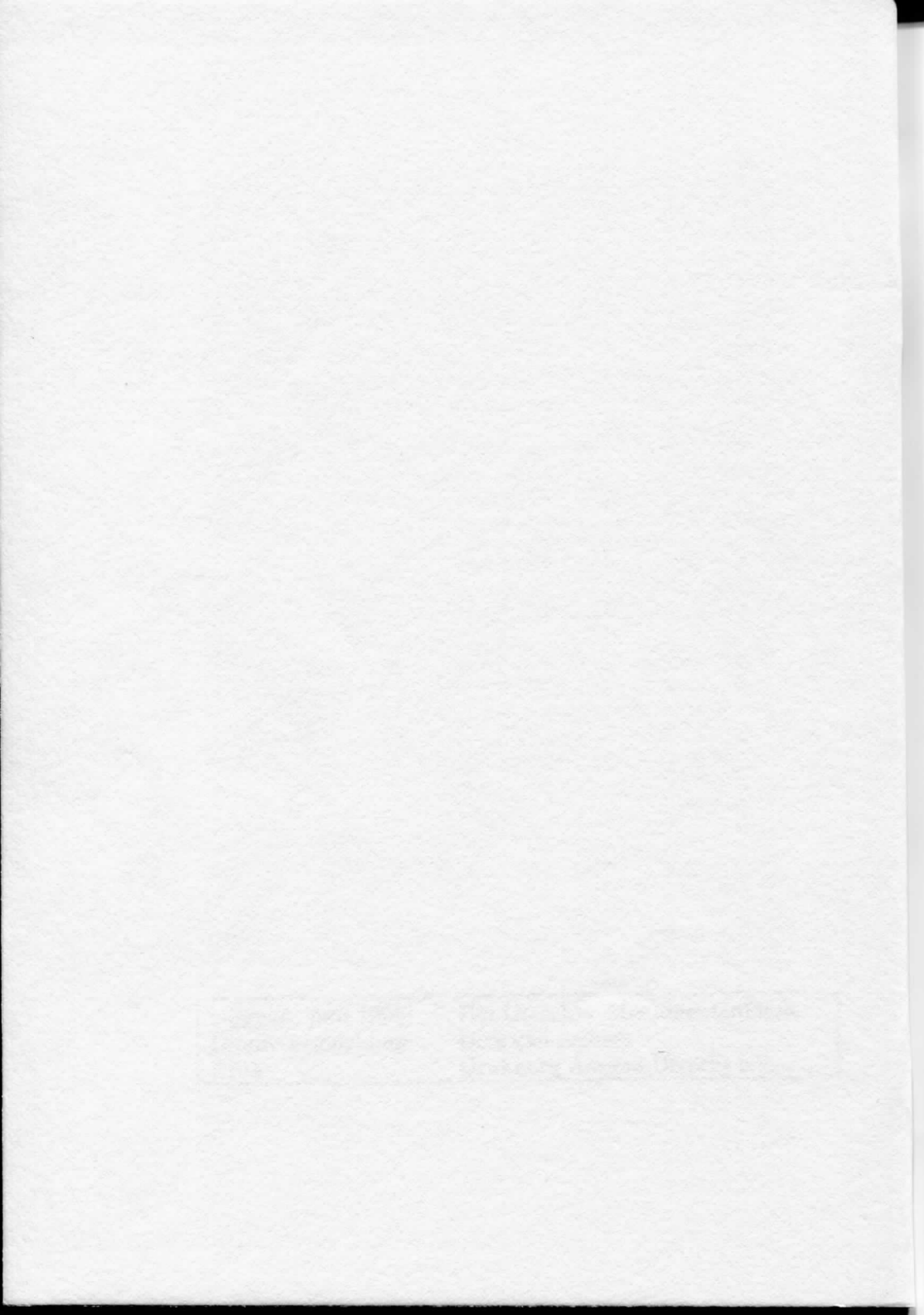
	Blz.
Jacobiekerkhof, vrije woningen aan het	17
Jacobiekerksteeg, vrije woningen in de	17
Jan Meijenstraat, vrije woningen in de	17
* Jan Willems	11
Jansveld, vrije woningen aan het	25
Jasmijnstraat, woningen voor Luth. in de	24
Jobsgasthuis	6, 7,30
Joostengasthuis, Sint	6
Jufferstraat, voormalige vrije woningen in de	37
Jufferstraat, Lange	31
Juliaensgasthuis, Sint	30
*Kaatsteeg	30
Kerkstraat, vrije woningen in de	28
Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem., vrije woningen van de	17
Kockstraat, woningen voor R.C. in de	29
Kraanegasthuis	30
Kroonhof, vrije woningen aan het	33
Kroonstraat, vrije woningen in de	33,34
Kruisdwarsstraat, vrije woningen in de	12
Kruisgasthuis	6,30
Kruisstraat, vrije woningen in de	21
*Lapp van Waveren, J.	18
Laurensghasthuis, Sint	8,30
Lange Nieuwstraat, vrije woningen in de	26
Lange Rozendaal, vrije en R.C. woningen in het	29
* Lazarushuisjes	7
Leeuwenbergh, voormalige vrije woningen van	31
Leeuwenberghgasthuis	30
Lepelenburg, vrije woningen achter	28
Lombardpoort, vrije woningen in de	17
Lutherse gemeente, woningen der Evangelische	23
*Maliesingel, R.C. oude vrouwenhuis aan de	27
Margarethenhof	14,25
Martinigasthuis	30
* Matthias en Margaretha, gasthuis van Sint	25
Melatenhuis.	7
* Metelerkamp, Mej. P.P.J	21

	Blz.
Metelerkamp, Stichting der familie	21
Minstraat, vrije woningen in de	33,36
Moutstraat, woningen voor R.C.	29
* Muller Fzn., Mr. S.	4
* Myrop, Cornelis	17
Myropscameren	17
Nieuwe Kamp, vrije woningen aan de	21
Nicolaasdwarsstraat, vrije woningen in de	13,27,29
Nijkerken, Stichting van Thomas van	14,25
O.R.C. Armbestuur, vrije woningen van het	29
Oude Kamp, vrije woningen aan de	28
Oud-Munster, Eleëmosynae van	19
Oudwijkerveldstraat, vrije woningen in de	23
*Palinck, Pieter Claessoen	9
Pallaes, Fundatie van Maria van	15,16
Pallaesstraat, vrije woningen in de	16,20
Pauwstraat, vrije woningen in de	18
Pelt-fundatie	28
Pestgasthuis	30
Protestanten, vrije woningen voor	19
Protestantsche weduwen, vereeniging tot hulp van	22
Protestantsche weduwenhofje	23
Proveniershuizen	8
R. C., woningen en vrije woningen voor	26,29
Roggestraat, vrije woningen in de	19
Roodeburg, Gerecht van de	38
* Rooijen, L. van	18
* Rijnders, Agnieta Cornelia	18
Rijndersstichting	18
Schalkwijkstraat, vrije woningen in de	35
* Schroyesteyn, Jhr. Mr. Hendrik van	13,15
Sebastiaansgasthuis, Sint	30
* Servaesheck, Sint	15
Sionskameren	9,10,11,33
Speyaart van Woerdenshofje	28

	Blz.
Springweg, vrije woningen aan de	17
* Stevens, Gerardus Hendrikus	21
Stevensfundatie	21
*Utenleene, Peter	7
*Veenendaal, Arie	35
Vleeschhal	25
Vinkenkade, woningen aan de	38
Vijfzusterwoningen	17
*Walenborch, Gijsbrecht van	25
Warme Stove	7
Waterstraat, vrije woningen in de	17
* Weddeloep, Gijsbrecht	8
Weistraat, vrije woningen in de	20
Weteringstraat, vrije woningen van de O.R.C. in de	27
* Willemsplantsoen	29
Wittevrouwensingel, vrije woningen aan de	13
Zakkendragerssteeg, vrije woningen voor Ned.Herv. in de	16
Zakkendragerssteeg, vrije woningen voor R.C. in de	27
Zimmermanstichting	23
* Zijdveld, Van	21
Zuilensteeg, vrije woningen in de	35
Zuylen, Dirck van	35
Zuylenskameren	33,35

Uitgave juni 1998:	Het Utrechts Monumentenfonds
Uitgavebegeleiding:	Dirk van Sichem
Druk:	Drukkerij Anraad Utrecht b.v.

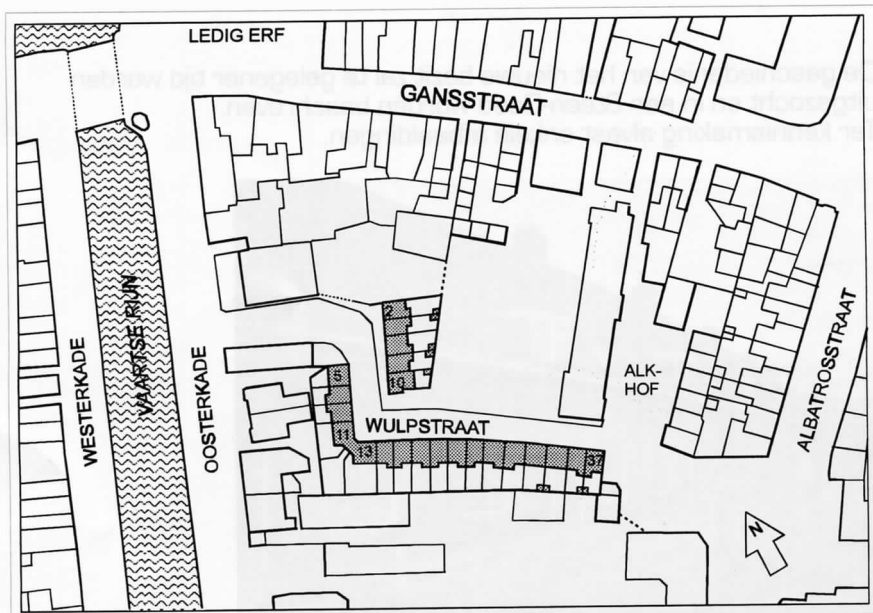
De geschiedenis van het nieuwe bezit zal te gelegener tijd worden uitgezocht en in een Steen-Goed worden beschreven. Ter kennismaking alvast enkele afbeeldingen.

Wulpstraat 23 t/m 37 gezien in de richting van de Albatrosstraat

Het hoekgebouw: Wulpstraat 11 en 13

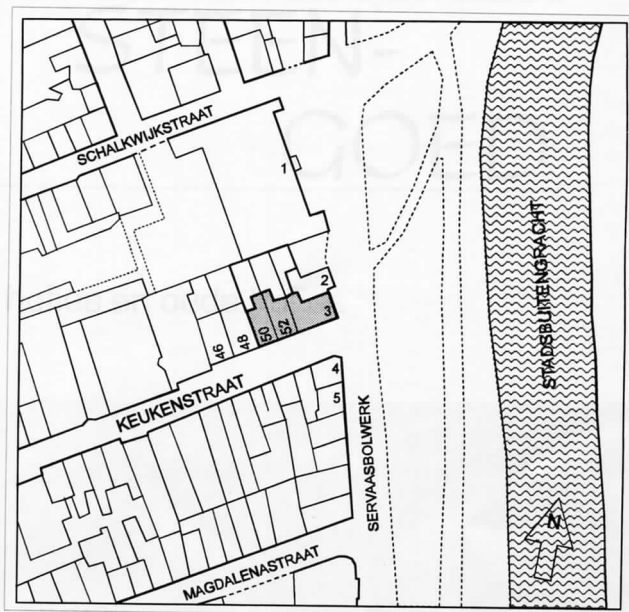

De ligging van de "nieuwe hofjes" van de Fundatie van Maria van Pallaes in de Wulpstraat

Wulpstraat 2 t/m 10 (foto Ans Wigbold)

De ligging
van de drie huizen
op de hoek van de
Keukenstraat en het
Servaasbolwerk

Keukenstraat 50, 52 en Servaasbolwerk 3

Tekst en lay-out:	Dirk van Sichem
Uitgave:	Het Utrechts Monumentenfonds
Druk:	Drukkerij Anraad Utrecht b.v.
ISSN:	1383-0279

STEEN-GOED verschijnt 4x per jaar